

Σωτήρης Ριζάς*

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η εικοσαετία 1890-1910 προσεγγίστηκε από την ιστοριογραφία συνήθως υπό το πρίσμα της στρατιωτικής επέμβασης του 1909 και ειδικότερα του κοινωνικού χαρακτήρα της τελευταίας. Συνιστούσε ή όχι αστική επανάσταση; Το ερώτημα απαντήθηκε αρνητικά με πειστικό τρόπο από τον Γιώργο Δερτιλή στη δεκαετία του 1970 και έκτοτε δεν έχει προβληθεί κάποια εναλλακτική εκδοχή.¹ Αρκετά πρόσφατα, η περίοδος 1890-1910 δεν αντιμετωπίστηκε ως προγενέστερη φάση της στρατιωτικής επέμβασης αλλά προσεγγίστηκε από την οπτική της αλληλεπίδρασης εσωτερικής πολιτικής και αυτρωτισμού.²

Ακολούθησε η κρίση χρέους στην Ευρωζώνη το 2009-11 η οποία έθεσε νέα ερωτήματα και δημιούργησε νέα ενδιαφέροντα σε σχέση με το παρελθόν. Αποκτά έτσι μεγαλύτερο ενδιαφέρον η περίοδος από τη χρεοκοπία του 1893 και την ήττα στον ελληνο-τουρκικό πόλεμο του 1897 έως την αποκαλούμενη Ανόρθωση και την έναρξη των Βαλκανικών πολέμων τον Οκτώβριο του 1912: Ενδιαφέρον πολιτικό, οικονομικό, κοινωνικό και ιδεολογικό καθώς εμπεριέχει και την αντιστροφή μιας κατάπτωσης, την οικονομική

* Διευθυντής Ερευνών και διευθύνων του Κέντρου Έρευνας Ιστορίας Νεωτέρου Ελληνισμού της Ακαδημίας Αθηνών.

1. Γιώργος Δερτιλής, *Κοινωνικός μετασχηματισμός και στρατιωτική επέμβαση 1880-1909*, Εξάντας, Αθήνα 1977. Επισκόπηση του θέματος σε Νίκη Μαρωνίτη, *Το κίνημα στο Γουδί εκατό χρόνια μετά. Παραδοχές, ερωτήματα, νέες προοπτικές*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2010.

2. Νίκη Μαρωνίτη, *Πολιτική εξουσία και εθνικό ζήτημα 1880-1910*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2009.

σταθεροποίηση και εν τέλει τον διπλασιασμό του κράτους από άποψη εδαφική και πληθυσμιακή.

Στο πλαίσιο αυτού του ανανεωμένου ενδιαφέροντος εντάσσεται το ειδικό αυτό αφιέρωμα το οποίο αποβλέπει σε μια επαναπροσέγγιση της περιόδου.

Η συμβολή του Θάνου Βερέμη αποτελεί μια γενική επισκόπηση των τάσεων, πολιτικών, οικονομικών, κοινωνικών και στρατιωτικών και αναδεικνύει τις αλληλοτροφοδοτούμενες εσωτερικές και εξωτερικές κρίσεις που οδήγησαν στη στρατιωτική επέμβαση του 1909. Αυτή θα παρέμενε εν τούτοις ατελέσφορη χωρίς την παρεμβολή του Ελευθερίου Βενιζέλου ο οποίος διέγνωσε ορθά τις πολιτικές και κοινωνικές ισορροπίες και οργάνωσε την έξοδο από τη συνταγματική και πολιτική εκτροπή.

Ο Σπύρος Πλουμίδης ασχολείται με τις έννοιες της μεταρρύθμισης και της ανόρθωσης την επαύριο της ήττας του 1897. Η δημόσια συζήτηση αφορούσε ένα ευρύ πεδίο τομέων όπου απαιτούνταν αλλαγές όπως η διοίκηση, ο στρατός, η φορολογία, η δημόσια τάξη και η δικαιοσύνη. Το κράτος παρέμενε συνελπώς το επίκεντρο της συζήτησης για την «Ανόρθωση».

Η Νίκη Μαρωνίτη εστιάζει την προσοχή της στην πρόκληση των στρατηγικών και των πράξεων πολιτικής βίας που εκτυλίσσονται στο ευρωπαϊκό πλαίσιο αναφοράς της χώρας και στην αμφίσημη εκτίμησή τους αφενός μεν ως αναγκαστικών συνεπειών ανεπίλυτων κοινωνικών προβλημάτων και της καταπιεστικής υφής καθεστώτων και πολιτικών αφετέρου δε ως στρατηγικών που απειλούν να αποσταθεροποιήσουν ή να ανατρέψουν την κοινωνική τάξη.

Ο Ανδρέας Κακρυδής αναδεικνύει την ευεργετική επίδραση του Διεθνούς Οικονομικού Ελέγχου στη σταθεροποίηση και μεσοπρόθεσμη εξισορρόπηση των δημοσίων οικονομικών. Παρά το γεγονός όμως της δημοσιονομικής εξυγίανσης η κοινωνική αναταραχή μάλλον εντεινόταν καθώς το περιοριστικό δημοσιονομικό πλαίσιο σε συνδυασμό με το δαπανηρό πρόγραμμα εξοπλισμών αδυνατούσε να απορροφήσει τις κοινωνικές πιέσεις στην ύπαιθρο και τα αστικά κέντρα.

Ο Μανόλης Κούμας κι ο Διονύσης Χουρμούλης αναδεικνύουν τη δυσκολία της Ελλάδας να ενταχθεί στο μεταβαλλόμενο διεθνές πλαίσιο το οποίο χαρακτηριζόταν από τη σταδιακή ενδυνάμωση ανταπαιτητών, όπως η Βουλγαρία, στη διανομή της Οθωμανικής κληρονομιάς, τον ανταγωνισμό Μεγάλων Δυνάμεων στον Βαλκανικό χώρο και τη μικρή στρατηγική σημασία της Ελλάδας στη συγκεκριμένη καμπή τόσο για τις ηπειρωτικές όσο και για τη μεγάλη ναυτική δύναμη της εποχής, τη Μεγάλη Βρετανία.

Το κείμενο του Βασίλη Γούναρη ψηλαφεί τη σταδιακή μετάπτωση των αντιλήψεων εντός του στρατού από την άσκηση επιρροής στη νόμιμη εξουσία προς την κατεύθυνση της αντισυνταγματικής στρατιωτικής επέμβασης. Ασχολείται με τη σύσταση το 1906 ενός άγνωστου έως πρόσφατα «Συνδέσμου Ελλήνων Αξιωματικών», αποτελούμενου κατά κύριο λόγο από μακεδονομάχους, που είχε ως κύριο στόχο την άσκηση επιρροής προς το κράτος και τον διάδοχο-γενικό διοικητή του στρατού για την ανάγκη εκπαίδευσης και αναδιοργάνωσης του στρατού από ξένες αποστολές. Στη συνέχεια θα σημειωνόταν αργή εξέλιξη των αντιλήψεων των αξιωματικών προς την κατεύθυνση της επέμβασης του στρατού στην πολιτική ακριβώς λόγω της σηματιζόμενης πεποίθησής τους ότι οι κοινοβουλευτικές κυβερνήσεις και ο διάδοχος δεν ανταποκρίνονταν στις προκλήσεις της εποχής, εσωτερικές και εξωτερικές ιδίως μετά τις εξελίξεις στη Βαλκανική το 1908.

Ο Λεωνίδας Καλλιβρετάκης ασχολείται με την ομάδα των «Ιαπώνων», μια ολιγάριθμη κοινοβουλευτική ομάδα η οποία επιτέθηκε με σφοδρότητα στις παραδοχές και τις πρακτικές του κοινοβουλευτισμού των προκρίτων ο οποίος αδυνατούσε να αντεπεξέλθει στις εντεινόμενες κοινωνικές πιέσεις. Η ομάδα αυτή απέτυχε εν τούτοις να μεταβληθεί σε κόμμα ενώ αποδείχθηκε ευάλωτη στις στρατηγικές απορρόφησης της διαμαρτυρίας του παλαιού κοινοβουλευτισμού τον οποίο υποτίθεται ότι προσπαθούσε να υπερκεράσει. Ορθά επισημαίνει συνεπώς ο συγγραφέας ότι η αποτυχία της ομάδας των Ιαπώνων απετέλεσε την τελευταία απόπειρα μεταρρύθμισης του ολιγαρχικού κοινοβουλευτισμού εκ των έσω.

Το αφιέρωμα δεν προσφέρει εκ των πραγμάτων ένα νέο ιστοριογραφικό σχήμα ούτε και ήταν αυτός ο στόχος του. Σε τελική ανάλυση το διαθέσιμο εμπειρικό υλικό δεν είναι τέτοιο που να δικαιολογεί μείζονες αναθεωρήσεις. Είναι όμως μια φρέσκια ματιά υπό το φως και της πρόσφατης ιστορικής εμπειρίας και εν κατακλείδι εισφέρει στην αποκρυστάλλωση των σκέψεών μας σε τρία βασικά σημεία:

Ο Διεθνής Οικονομικός Έλεγχος αν και συνεπαγόταν περιορισμούς στην άσκηση της εθνικής οικονομικής πολιτικής ήταν ευεργετικός για τη σταθεροποίηση των δημοσίων οικονομικών. Δεν επέδρασε βαθύτερα όμως στους θεσμούς και στην αντίληψη των διαμορφωτών της οικονομικής πολιτικής. Επίσης, οι κοινοβουλευτικές κυβερνήσεις δεν πέτυχαν να αντιμετωπίσουν τις κοινωνικές πιέσεις στην ύπαιθρο και τα αστικά κέντρα.

Σε κάθε περίπτωση, οι κοινοβουλευτικές κυβερνήσεις της τελευταίας δεκαετίας πριν τη στρατιωτική επέμβαση του 1909, ιδίως αυτές του Γεωργίου

Θεοτόκη, διαδόχου του Χαριλάου Τρικούπη στην ηγεσία του Νεωτεριστικού κόμματος, προσέφεραν σημαντικό έργο, κυρίως στη στρατιωτική προπαρασκευή. Παρέμεινε πάντως η αίσθηση στον στρατό και την κοινή γνώμη ότι η Ελλάδα βρισκόταν στο περιθώριο των εξελίξεων στη Βαλκανική ιδίως μετά το 1908 και τούτο παρά την επιτυχή έκβαση του Μακεδονικού αγώνα.

Η στρατιωτική επέμβαση, απότοκη της δυσαρέσκειας εντός του στρατού αλλά και της κοινωνικής αναταραχής και του γενικότερου αισθήματος αδιεξόδου, εκτός από τον αντισυνταγματικό της χαρακτήρα δεν προσέφερε προοπτική διαρκούς πολιτικής διευθέτησης καθώς έλειπαν η ευρεία πολιτική και κοινωνική συναίνεση αλλά και η πολιτική εμπειρία εκ μέρους των στρατιωτικών. Τη διέξοδο προσέφερε η στρατηγική της μετάβασης με συνταγματικά μέσα προς ένα ανανεωμένο κοινοβουλευτισμό που πρόσφερε ο Βενιζέλος το 1910.